

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

Magistratura fakulteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar) yo'nalishi

magistranti: Gulshah Sultaniy

**Mavzu: O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish siyosatining ta'sirini
tahlil qilish**

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-martdagi "Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag'allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5975-son Farmoni ijrosini ta'minlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi (keyingi o'rinlarda — vazirlik) hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish.

O'zbekistonda qashshoqlikni baholash va asosiy xususiyatlari

SSSR parchalanishidan oldin respublika sobiq Ittifoqning eng qashshoq mintaqalaridan biri bo'lib, aholining 45 foizdan ortig'ining daromadi sovet davrida o'rnatilgan eng kam yashash darajasidan, ya'ni eng kam ish haqidan past bo'lgan. 1990-yillarning boshlarida iqtisodiy aloqalarning uzilishi 1996 yilga kelib real yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 24 foizga qisqarishiga olib keldi, bu esa islohotlarning dastlabki yillarida qashshoqlikning o'sishiga turtki bo'ldi. 1994 yilda 20 ming oila o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari shuni ko'rsatdiki, aholining 44,5 foizi jon boshiga o'rtacha daromad darajasi eng kam ish haqidan past.

Iqtisodiy o'sish va aholining ijtimoiy ta'minotini mustahkamlash bo'yicha hukumat tomonidan ko'rilgan chora-tadbirlar (1996 yildan boshlab) turmush darajasi ko'rsatkichlari yaxshilanishida ijobiy tendentsiyalarga olib keldi. Mamlakat iqtisodiy tanazzuldan qutula boshladi va 2001 yilga kelib yalpi ichki mahsulotning 1991 yildagi darajasini amalda tikladi. 1998-2002 yillarda YaIMning o'rtacha o'sishi 4,3 foizni tashkil etdi va aholi o'sish sur'atlaridan sezilarli darajada oshdi. Shu bilan birga, kambag'al aholi soni sekinroq kamaydi. 1996–2000 yillar davomida aholi jon boshiga o'rtacha daromadi eng kam ish haqining bir baravaridan kam bo'lgan uy xo'jaliklarining ulushi bor-yo'g'i uch foiz kamaydi.

O'zbekistondagi qashshoqlik birinchi navbatda demografik xususiyatlarni aniq belgilab beradi, kambag'allar toifasiga ko'pincha ko'p bolali va ish kuchi ishtiroki darajasi past bo'lgan oilalar kiradi. Ko'p bolali oilalarni, shuningdek, ishsizlar oilalarini ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlarini kuchaytirish muhimligi ta'kidlandi.

Ish bilan ta'minlash har doim ham qashshoqlikdan himoya qilmaydi, chunki kambag'allarning 50 foizini oila boshlig'i ishlaydigan oilalar tashkil qiladi. Biroq, ishsiz mehnatga layoqatli a'zolari bo'lgan oilalar kambag'al bo'lish xavfi yuqori ekanligi aniq. Budget sektorida va qishloq xo'jaligida band bo'lgan voyaga yetgan a'zolari bo'lgan uy xo'jaliklari, shuningdek, to'liq bo'lmagan ish vaqti bilan band bo'lgan yoki iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lgan uy xo'jaliklarining kam ta'minlangan toifasiga kirish ehtimoli yuqori.

Shuningdek, ta'lim darajasi, bandlik va qashshoqlik o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Kasb-hunar ta'limiga ega bo'lmagan shaxslar boshchiligidagi oilalarda kambag'allik xavfi sezilarli darajada yuqori. Masalan, o'rta maxsus kasb-hunar ma'lumotiga ega bo'lganlar boshchiligidagi xonadonlarda kambag'al bo'lish ehtimoli oila boshliqlari bunday ma'lumotga ega bo'lmagan uy xo'jaliklariga qaraganda deyarli ikki baravar kam. Eng himoyasiz bo'lganlar - boshliqlari o'rta ma'lumotga ega bo'lmagan oilalar. Bu oilalarda mehnatga layoqatli a'zolar orasida eng yuqori ishsizlik darajasi ham mavjud.

Ishsiz fuqarolar boshchiligidagi uy xo'jaliklari kam ta'minlangan toifaga kirish ehtimoli yuqori. Jahon bankining turmush darajasini baholash shuni ko'rsatadiki, ishsizlik nafaqalari kam miqdorda va qisqa muddatli to'lovlar tufayli kambag'allikdan deyarli himoya qilmaydi. Kambag'al aholining qariyb 70 foizi qishloqlarda yashaydi. U yerda qashshoqlik darajasi 30,5 foizni, shaharlarda esa 22,5 foizni tashkil etadi. Boshqa so'rovlar shuni ko'rsatadiki, qishloq joylariga qaraganda yer resurslaridan foydalanish cheklanganligi sababli qashshoqlik ahvoli og'irlashgan kichik shaharlarda yashovchi aholi uchun qashshoqlik xavfi yuqoriligicha qolmoqda.

Dehqon xo'jaligi uchun yerlarning mavjudligi ham qashshoqlikdan himoyalaniшни kafolatlay olmaydi. Nafaqa yoki ijtimoiy yordam oluvchi oilalarning 60 foizdan ortig'i yer uchastkasiga ega. Biroq, bunday tomorqalarning unumdorligi ba'zan qishloq xo'jaligining daromadli faoliyatini ta'minlash uchun etarli emas, qisman bu uchastkalarining sifati past bo'lganligi sababli. Shuni inobatga olgan holda, qashshoqlikni qisqartirishning ustuvor yo'nalishlari qishloq xo'jaligidan tashqari boshqa tarmoqlarda ham yanada samarali va samarali bandlikni ta'minlash; ishchi kuchining malakasini mehnat bozori talablariga yaxshiroq moslashtirish; kam ta'minlangan oila a'zolarining kasb-hunar va oliy ma'lumot olish imkoniyatlarini yaxshilash.

Kambag'allikni qisqartirish va bandlike vazirligi tomonidan o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, imkoniyati cheklangan (nogiron) oilalar orasida kam ta'minlanganlar ulushi ancha yuqori. Ularning kambag'alligining asosiy sababi nogironlik pensiyalarining nisbatan kichikligi, mehnat qobiliyatini saqlab qolgan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mos ish topishning qiyinligi va asosiy yashash vositalarining qimmatligidir. Boshqa zaif guruhlarga yolg'iz yashaydigan keksalar va nafaqalari yagona daromad manbai bo'lgan nafaqaxo'rlar kiradi. Qariyalarning yolg'iz yashash muammosi oilaviy rishtalari mustahkam bo'lgan qishloqlarga qaraganda shaharlarda keskinroq. Ushbu guruhlarda kambag'allikni kamaytirish va oldini olishning ustuvor yo'nalishi ijtimoiy yordam va pensiya ta'minoti darajasini oshirishdan iborat.

Sog'liqni saqlash va qashshoqlik. O'zbekistonda asosan bepul sog'liqni saqlash tizimi saqlanib qolgan, bu esa kam ta'minlangan oilalar uchun tibbiy xizmatlardan etarli darajada foydalanishni ta'minlashga katta darajada yordam bergan. So'rov ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, aholining kam ta'minlangan guruhlari uchun ambulator tashriflar soni va statsionar davolanish kunlarida sezilarli farq yo'q. Shu bilan birga, sog'liqni saqlash sohasida bozor muhitini shakllantirish. Xususan, ixtisoslashtirilgan tibbiy xizmatlarning ayrim turlarini pullik asosda ko'rsatishga o'tish aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun malakali tibbiy yordamning ayrim turlarining "olib bo'lmaydigan" bo'lib qolishi xavfi mavjudligini anglatadi. Hozirgi vaqtda bu tendentsiya aholining kam ta'minlangan guruhlari ko'rsatilayotgan ayrim tibbiy xizmatlar sifatining pasayishida o'zini namoyon qila boshladi.

Ta'lim va qashshoqlik. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, aholining kam ta'minlangan va kam ta'minlangan guruhlari o'rtasida savodxonlik darajasi hamda boshlang'ich, umumiy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limiga ega bo'lish imkoniyatlari bo'yicha sezilarli farqlar yo'q.

O'zbekistonda 12 yillik maktab ta'limi tizimi joriy etildi va maktab ta'limini boshlash yoshi qisqartirilmagani (qoidaga ko'ra, maktabda ta'lim 7 yoshdan boshlanadi) belgilandi. Kam ta'minlangan va ta'minlangan uy xo'jaliklari uchun umumiy o'rta ta'limdan foydalanish tengligining ko'rsatkichlaridan biri bu tegishli yosh guruhlari o'quvchilarining darsga qatnashmaslik darajasining nisbatan pastligidir. Shu bilan birga, sifatli ta'lim olish imkoniyatini kafolatlash va yashash joyidan qat'i nazar, maktab ta'limi uchun teng sharoitlar yaratish muammolari saqlanib qolmoqda. Mintaqalar, shahar va qishloqlar bo'yicha ta'lim sifati bo'yicha farqlar mavjud.

Bundan tashqari, oliy ta'limga kirishda ma'lum farqlar mavjud. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar uchun to'lovsiz (grant asosida) ta'lim yo'nalishlari qisqargani, to'lov-kontrakt asosidagi oliy ta'lim turlari joriy etilgani sababli so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kiradiganlar ulushi kamaydi. Ta'lim uchun to'lovning yuqori darajasini hisobga oladigan bo'lsak, aholining kam

ta'minlangan qatlamlari ta'minlanganlarga nisbatan oliy ta'lim olish imkoniyatiga ega emaslar.

Bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish darajasi past. Kam ta'minlangan oilalarda ishsiz mehnatga layoqatli aholining, ayniqsa, ayollarning ko'pligi hisobga olinsa, maktabgacha ta'lim muassasalariga borish muhim ahamiyatga ega emas. Maktabgacha ta'limning tarbiyaviy ahamiyati ko'pchilik tomonidan qadrlanmaydi va bu kambag'al bolalarning ta'limning keyingi bosqichlarida ta'lim sifatiga ta'sir qiladi.

Qashshoqlikning gender jihatlari. Shubhasiz, qashshoqlik erkaklar va ayollarga turli yo'llar bilan ta'sir qilishi mumkin. Ushbu yoshdagi o'g'il va qizlarning boshlang'ich ta'limga qamrab olinishi ko'rsatkichi deyarli bir xil (o'g'il bolalar uchun 90,9 foiz, qizlar uchun 90,5 foiz). Shu bilan birga, kasb-hunar ta'limida ma'lum miqdor va sifat gender nomutanosibligini qayd etish mumkin: Oxirgi 3 yilda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalariga qatnaydigan o'quvchilarning umumiy sonida ayollarning ulushi 52 foizdan 44,7 foizga kamaydi.

O'tish davri va ish bilan bandlikning sekin o'sishi ishlaydigan ayollarga ta'sir qildi. Xotin-qizlar iqtisodiyotning barcha asosiy tarmoqlarida namoyon bo'lmoqda. Ularning eng yuqori ulushi sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida bo'lib, bu sohalarida band bo'lganlarning ulushi mos ravishda 75,5 va 72,7 foizni tashkil etadi. Bu ikki sohada ish haqi nisbatan past. Transport va aloqa sohasida ish o'rinlarining qariyb 82 foizi, qurilishdagi ish o'rinlarining 87 foizdan ortig'i erkaklar tomonidan band bo'lib, bu ikki sohada ish haqi nisbatan yuqori. Sanoat, aloqa va savdo sohalarida xotin-qizlarning bandligi kamaymoqda, xizmat ko'rsatish va norasmiy sektorda esa o'smoqda. So'nggi yillarda xususiy tadbirkorlar soni o'sdi, biroq ularning 14 foizdan kamini ayollar tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Marnie, S., & Micklewright, H. (1994). Poverty In Pre-Reform Uzbekistan: What Do Official Data Really Reveal?. *Review of Income and Wealth*, 40(4), 395-414.
2. Khan, A. R. (2007). The land system, agriculture and poverty in Uzbekistan. In *Land, Poverty and Livelihoods in an Era of Globalization* (pp. 221-253). Routledge.
3. Murodova, S. (2018). Impact of remittances and international migration on poverty in Central Asia: the cases of the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan. *Journal of Applied Economics & Business Research*, 8(1), 38-56.
4. McAuley, A. (1994). Poverty and anti-poverty policy in a quasi-developed society: The case of Uzbekistan. *Communist Economies and Economic Transformation*, 6(2), 187-201.
5. Olimov, U., & Fayzullaev, Y. (2011). The Republic of Uzbekistan. Realizing the Millennium Development Goal through socially inclusive macroeconomic policies. *Country Study*, 3-52.